

»DETOMORILCI« IN DRUGE POŠASTI Demonizacija sovražnika v nacionalističnih pripovedih o turško-kurdski vojni v Turčiji

Izvorni znanstveni članek | 1.01

Izveček: Turška vlada in uporniška Delavska stranka Kurdistan (PKK) sta med vojno, ki traja od leta 1984 in še danes ni popolnoma končana, prek medijev širili demonizirajoče pripovedi o sovražniku kot zlobnem, brutalnem, nehumanem, iracionalnem in inherentno nasilnem. Te pripovedi so bile umeščene v nacionalistične mite in so tako vzpostavljale razlike med »civiliziranimi« Nami in »barbarskim« Drugim. Poleg tega so demonizirajoče zgodbe koristile vojni propagandi, mobilizaciji za boj proti »agresorju« in legitimaciji »povračilnega« nasilja. Te pripovedi je v zadnjih letih, ko potekajo mirovna pogajanja za razrešitev konflikta, zamenjal diskurz o miru. Vendar pa je raziskava med študenti v Istanbulu, ki prihajajo z različnih koncev Turčije, pokazala, da so se demonske podobe sovražnika vtisnile globoko v spomine mladih, kar vpliva na njihov odnos do mirovnih pogajanj.

Gljučne besede: Turčija, kurdsko vprašanje, demonizacija sovražnika, nacionalizem, etnični konflikt, nasilje, otroci

Abstract: During the conflict, which started in 1984 and has not been completely resolved yet, the Turkish government and the rebellious PKK (Kurdistan Workers' Party) spread demonizing narratives through the media about their respective enemies as evil, brutal, inhuman, irrational, and inherently violent. These narratives have been embedded in nationalist myths, thus establishing the difference between the "civilized" Us and the "barbaric" Others. In addition, these demonizing tales proved beneficial to war propaganda, mobilization for the fight against the "aggressor", and legitimization of "retaliatory" violence. In recent years, and due to the ongoing peace negotiations striving to resolve the conflict, they have been replaced by the discourse of peace. However, the ethnographic research among students in Istanbul, who have come from different parts of Turkey, shows how deeply the demonic image of the enemy has been imprinted in the memories of these young people. As a result, it affects their position on the peace negotiations.

Key Words: Turkey, the Kurdish question, demonization of the enemy, nationalism, ethnic conflict, violence, children

Uvod

Zadnji dve leti bi na prvi pogled lahko označili za čas političnega optimizma glede kurdskega vprašanja v Turčiji, saj so Kurdi vendarle dočakali številne reforme, ki izboljšujejo skoraj stoletje trajajoč nezavidljiv položaj te danes 12–25 milijonske¹ manjšine. Od leta 2012 namreč potekajo mirovna pogajanja med vladajočo Stranko pravice in razvoja (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP) oziroma turško Nacionalno obveščevalno službo (Milli İstihbarat Teşkilatı – MİT) in vodjo prepovedane uporniške Delavske stranke Kurdistan (Partiya Karkerên Kurdistan – PKK) Abdullahom Öcalanom, ki na otoku İmralı prestaja dosmrtno zaporno kazen. Cilj pogajanj, v katerih ima pomembno posredniško vlogo tudi levičarska prokurdska Demokratska stranka ljudstev (Halkların Demokratik Partisi – HDP)

– njenim predstavnikom sedaj dovolijo, da se redno sestajajo z Öcalanom – je dokončna rešitev 30-letnega turško-kurdskega oboroženega konflikta, konec sovražnosti obeh strani in razorožitev PKK v zameno za izboljšanje pravic Kurdiv v Turčiji. Pogajanja so počasna, napeta, polna vzponov in padcev, nezaupanja in medsebojnih obtožb o neiskrenosti, ki jih podpihujejo različni družbeni in politični incidenti na državni in mednarodni ravni. Rezultati pogajanj v t. i. mirovnem (ali imralskem) procesu so prekinitev ognja med turško vojsko in PKK, izselitev dela gverilcev in gverilk PKK iz države ter nekaj (vedno delnih in ne ustavnih) reform za večje pravice Kurdiv v državi. Spremembe so očitne tudi v javnem diskurzu o Kurdiv, kjer sta koncepta »bratstva« (sicer z muslimanskimi konotacijami) in »demokracije« (ki ga pogosto povezujejo s strpnostjo) izpodrinila sovražne in izključujoče diskurze o Kurdiv – kar pa ne velja za PKK in Öcalana, ki ju v veliki meri še vedno povezujejo s »terorizmom« (glej Nykänen 2013). Danes je kurdsko vprašanje v središču političnih in javnih diskusij in odločilno vpliva na družbene odnose.

Napetosti, nezaupanje in pomanjkanje konkretnih, nedvoumnih izjav, korakov in rezultatov v političnih krogih se

1 Turška država iz ideoloških razlogov zanika etnično raznolikost prebivalstva in predpostavlja dominacijo državljanske turške identitete nad vsemi partikularnimi identitetami posameznikov, zato ne zbira oziroma ne objavlja statističnih podatkov o številu pripadnikov etničnih skupnosti. Ocene števila Kurdiv se tako med seboj precej razlikujejo in največkrat odražajo ideološka stališča tistih, ki ocenjujejo. Brez statistične raziskave pa je nemogoče vedeti, koliko ljudi bi se danes opredelilo za Kurde.

* Beja Protner, univ. dipl. etn. in kult. antr., podipl. štud. kult., Sabancı Üniversitesi Istanbul; beja.protner@gmail.com.

odražajo tudi v turški družbi. Kot je pokazala moja raziskava, si ljudje želijo miru in rešitve konflikta, vendar pa imajo veliko pomislekov in nasprotujočih si stališč o tem, kakšen naj bi bil ta mir, ki se »svetlika« v daljavi, in katere pravice si Kurdi zaslužijo. Prispevek temelji na dveh sklepih moje raziskave: percepcij kurdsko-turškega konflikta med študenti v Istanbulu,² ki je potekala v času, ko je bil politični optimizem v zvezi z reševanjem kurdskega vprašanja na vrhuncu: prvič, da politične spremembe počasi, delno in na zelo različne načine vplivajo na dejanske družbene odnose in stališča posameznikov; in drugič, da raznolike in nasprotujoče si pripovedi³ o preteklosti odločilno vplivajo na percepcije političnih sprememb v sedanosti – v vsaj enaki meri kot dogodki v sedanosti vplivajo na percepcije preteklosti – zato je soočanje teh znanj in pripovedi, njihovo prespraševanje ter razkrivanje z njimi povezanih ideoloških konstruktov na lokalni in državni ravni nujno za rešitev kurdskega vprašanja, ki je družbeni in ne le politični problem, globoko zaznamovan z državljansko vojno.⁴

V ozadju raznolikih polariziranih percepcij mirovnega procesa so kompleksne, pogosto konfliktne in ambivalentne predstave o nasilni turško-kurdski preteklosti. Kljub splošnemu političnemu optimizmu in skupni želji po miru, ki sta še posebej zaznamovala čas intervjuvanja mojih sogovornikov (med letoma 2013 in 2014), je raziskava pokazala na različna znanja o preteklosti. Posamezniki znotraj kolektivnih spominov in ideoloških pripovedi nenehno oblikujejo svoje izkušnje, spomine in znanje o preteklosti. V kontekstu etničnega konflikta imajo pri konstrukciji preteklosti odločilno vlogo hegemonke nacionalistične pripovedi, ki se nenehno spreminjajo v skladu z dogodki v sedanosti in cilji za prihodnost. Kot trdi turški raziskovalec Rasim Özgür Dönmez (2007), sta se turški in kurdski nacionalizem v Turčiji razvijala v medsebojnem odnosu, ki ga je zaznamo-

valo politično nasilje, kar se odraža tudi v nacionalističnih mitoloških konstruktih, ki so pogosto reakcija na pripovedi drugega, kot je pokazal Konrad Hirschler (2001). Nacionalistične interpretacije preteklosti in sedanosti temeljijo na mitskih pripovedih o obstoju, izvoru in značaju naroda,⁵ ki nacionalno identiteto in superiorno samopodobo gradijo v binarnem odnosu do Drugega (glej Hirschler 2001; Smith 1999). Rezultat je črno-bela slika opozicije Nas in Njih in konstrukcija kontinuitete med daljno preteklostjo in sedanostjo, ki se posebej zaostri v času etničnega konflikta (glej Litvak 2009). V primeru državljanske vojne v Turčiji, ki se je začela leta 1984, ko je PKK z orožjem napadla turške oborožene sile, so negativne demonizirajoče pripovedi o Drugem dobile osrednjo vlogo v diskurzivnem boju med političnimi avtoritetami obeh strani, ki je potekal hkrati z oboroženimi spopadi in napadi na domnevne podpornike nasprotnikov med civilnim prebivalstvom. Pri tem so imeli ključno vlogo ideološko obarvani množični mediji, ki so bili pod močnim pritiskom ali pa neposrednim nadzorom bodisi turške vlade bodisi (v veliko manjšem obsegu) PKK, in propagandni govori predstavnikov ene ali druge strani, ki so še zaostrovali vprašanje nacionalnih identitet, legitimirali politično nasilje in mobilizirali podporo (Arcan 2013; Çağlayan 2012; Çırakman 2011; Dönmez 2007; Güneş 2013; Karakoç 2011; Saraçoğlu 2009; Savaşın Tanıkları 2012; Zeydanlıoğlu 2008). Demonizirajoče vojne pripovedi o sovražniku dobijo pomen, ko se skladno umeščajo v zgodovinske pripovedi in stereotipne diskurze o Drugem, ki iščejo in ustvarjajo reference za nazaj v kurdsko-turških odnosih v času zgodnjih let Republike Turčije, v Osmanskem imperiju ter daljni mitski preteklosti. Tako so zgodbe o grozotah in vojnih zločinih v 80. in 90. letih 20. stoletja na obeh straneh močno vplivale na percepcijo kurdskega vprašanja v Turčiji, in to ne glede na to, koliko jim mladi danes verjamejo. V prispevku bom pokazala, kako zrcalno nasprotne so si lahko ideologizirane mobilizacijske in legitimacijske pripovedi dveh strani o isti preteklosti in kako pomembno vlogo imajo te v spominih in izkušnjah posameznikov, četudi niso bili priča tovrstnim dogodkom. Slednje kaže na to, da so prav te pripovedi tiste, ki so krive za skepticizem, nezaupanje in nelagodje ob dandanašnjem mirovnem procesu. Turčija je kljub dolgoletnemu družbenemu inženiringu republiške oblasti s ciljem homogenizacije prebivalstva zelo polarizirana. Od 80. let 20. stoletja se parcialna uspešnost asimilacijskih pritiskov turško-laično-sunitske elite na etnično-religiozno heterogeno prebivalstvo kaže v številnih lokalnih in partikularnih identitetnih gibanjih ter v bojih različnih skupin za pripoznanje. Poleg tega različne etnične, religijske in druge marginalizirane skupine, kot so Kurdi, Lazi, alaviti, Armenci, Grki, Judje, ženske in spolne manjšine, opozarjajo na hegemonke reprezentacije preteklosti, iz katerih so (bili) sistematično izključeni vse od ustanovitve Republike. Tako se je predvsem med mladimi

2 Celotna raziskava je bila objavljena leta 2014 v diplomskem delu *Spopad za preteklost: Percepcije turško-kurdskega konflikta med študenti v Istanbulu* na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pričujoči prispevek vključuje nekatere predelane dele diplomske naloge.

3 »Pripoved« je prevod angleške besede »narrative« in je ključni koncept tega članka. Nanaša se na ustaljena in razširjena znanja v obliki koherentnih zgodb. Med pripovedi o preteklosti sodijo kolektivni spomini in nacionalni (ali etnični) miti, ki so pogosto medsebojno prepleteni. Gre torej za kolektivne konstrukte, ki se nenehno obnavljajo in prenavljajo. Njihova fluidnost in raznolikost je razlog, da jih ne moremo obravnavati kot foucaultovske diskurze. Zato jih raje povzemem s pojmom ideologije, ki jo razumem kot manj deterministično od diskurza, saj ljudje aktivno izbirajo med različnimi ideologijami v dani situaciji (podobno kot to velja za pluralnost identitet) (prim. Eriksen 1991: 264).

4 Poimenovanje konflikta med PKK in turško državo kot »državljska vojna« je kontroveržno. Turška država zanika obstoj državljanske vojne in raje uporablja poimenovanje »terorizem«, tiste pa, ki konfliktu pravijo »državljska vojna«, obtožuje proterorizma (Balta 2004: 2, op. 5). A kot dokazuje Evren Balta (2004), poimenovanje ustreza akademskim definicijam državljanske vojne, saj so imele v njej pomembno vlogo paravojaške organizacije, v katere je bilo vključeno tudi kurdsko civilno prebivalstvo, kar je povzročilo stopnjevanje nasilja na lokalni ravni.

5 Koncept naroda razumem kot simbolno konstruirano zamišljeno skupnost, ki ji ne priznavam primordialnosti.

povečalo zanimanje za preteklost, posamezne (predvsem marginalne) družbene skupine pa so začele intenzivno oblikovati kolektivne spomine oziroma »protispomine« ali »zatrte zgodovine« (Çolak 2006; Neyzi 2002).

Raziskavo konstrukcije preteklosti na primeru percepcij turško-kurdskega konflikta med univerzitetnimi študenti sem opravila v Istanbulu, metropolitanskem mestu, kamor z vseh koncev države zavoljo študija in dela prihajajo ljudje različnih družbenih pripadnosti, ki s seboj prinesejo raznolike izkušnje, stališča in kolektivna znanja svojega družinskega in lokalnega okolja. Poleg 14-mesečnega bolj ali manj stalnega opazovanja z udeležbo – sodelovanja na različnih dogodkih in prireditvah, demonstracijah in protestih, opazovanja dogajanja na istanbulskih ulicah, poslušanja pogovorov in izražanja mnenj na javnih prostorih in (v manjši meri) na spletu ter številnih neformalnih pogovorov z mladimi o kurdskem vprašanju – so bili temelj terenskega dela skupinski in posamezni polstrukturirani intervjuji. Opravila sem jih v angleškem jeziku (razen enega skupinskega intervjuja, ki ga je prevajal eden izmed udeležencev), kar seveda pomeni, da nihče izmed udeležencev ni uporabljal jezika, v katerem se najlaže izraža, zato so bili nekateri pomeni prav gotovo izgubljeni s prevodom. Po drugi strani pa so bili intervjuji dolgotrajni (večurni) in poglobljeni, kolikor je to le dopuščalo znanje jezika. Poleg tega nekateri lažje izražajo čustva in mnenja v tujem jeziku, saj jih ne obremenjujejo poznani kulturni kodi. Znanje angleščine seveda dodatno omejuje raziskovalni vzorec. Čeprav antropologi načeloma ne stremimo po reprezentativnosti, je vendarle treba poudariti, da gre v mojem primeru za ljudi z visoko izobrazbo in bolj ali manj svetovljanskim življenjskim nazorom – vsaj do te mere, da so pripravljene svojo zgodbo deliti s tujko. To je bilo še posebej očitno pri tistih, s katerimi sem stik navezala na spletnem omrežju za popotnike CouchSurfing in ne prek prijateljskih mrež. Mladi urbani izobraženci z raznovrstnih študijskih področij so pomemben fokus raziskave, saj bodo kmalu predstavljali sloj prebivalstva s pomembno politično vlogo, ki bodo zastopali svoje državljane (participacija navznoter) in državo (reprezentacija navzven), morda tudi v mednarodnem okviru (prim. Neyzi 2001). V intervjuje je bilo vključenih 25 oseb, med katerimi je bilo sedem žensk in 18 moških, starih od 21 do 29 let; 15 od njih je vsaj del svojega otroštva preživelo v kurdskih provincah Vzhodne in Jugovzhodne Anatolije. Tako v primeru kurdskega študenta kot v primeru študenta z drugimi etničnimi identitetami (večinoma turško, v enem primeru grško-turško in v enem primeru zazajsko⁶) sem intervju začela z vprašanji o okolju, kjer so sogovorniki preživeli otroštvo, nato pa sem se osredotočila na njihovo znanje o konfliktu med državo in PKK – kaj menijo o izvoru konflikta, razlogih za upor, posameznih akterjih in njihovih vlogah v vojni, podpori različnih

strani in razlogih zanjo ter o vplivu konflikta na vsakdanje življenje ljudi v različnih delih Turčije. Pomembna so bila tudi vprašanja o izvoru informacij o konfliktu. V primeru kurdskega študenta, ki so otroštvo preživeli v Kurdistanu,⁷ so se vprašanja nanašala na spomine iz otroštva in druge vire, ki so vplivali na izoblikovanje sedanjih stališč. V pogovoru o sedanjosti sem sogovornike prosila, naj konflikt v preteklosti primerjajo s trenutno situacijo in se opredelijo do mirovnih pogajanj; zanimalo me je tudi, kakšen razplet pričakujejo. Nazadnje smo razpravljali o spremembah položaja Kurdov v Turčiji v zgodovini ter o njihovih lastnih izkušnjah in odnosih z vrstniki z drugačno etnično identiteto.

V tem prispevku se bom osredinila na določene pripovedi o Drugem v turško-kurdskega konflikta, ki se na obeh straneh pojavljajo z enakimi motivi v zrcalni obliki. Teme, kot so detomor in pobijanje nedolžnega prebivalstva, preprodaja drog in drug kriminal ter podpora »napačne« strani zaradi »nevednosti«, so stalnice v pripovedih študentov, saj so se s pomočjo nacionalističnih in demonizirajočih zgodb obeh strani v konfliktu prek medijev in vojne propagande razširile med velik del prebivalstva. Umeščene v okvir nacionalističnih zgodovinskih pripovedi so postale pomemben del izgradnje in prenosa kolektivnih spominov na nedavno nasilno preteklost. Čeprav so mnogi mladi skeptični do stiliziranih črno-belih reprezentacij konflikta in demonizirajočih pripovedi o Drugem, so te še vedno pomemben del njihovega poznavanja konflikta. Namen prispevka ni ugotavljanje, katere zgodbe so »resnične« in katere »lažne«, ampak predstaviti diametralne pripovedi kot rezultat nacionalistične konstrukcije preteklosti in demonizacije vojnega sovražnika. Vendar pa ne pišem v narcisoidni iluziji nevtralnosti, objektivnosti in nevpletenosti. Temeljna naloga antropologov je kritično zavedanje lastne pozicije v razmerjih moči na terenu in v širšem geopolitičnem prostoru ter priznanje, da nikoli nismo zares »zunanjci« (Abu-Lughod 1991). Kot poudarja Michael Rothberg (2014), smo tisti, ki pišemo o konfliktih, nasilju in kolektivnih travmah, vanje posredno vpleteni in nosimo določeno etnografsko in politično odgovornost, ki ji akademiki ne posvečamo dovolj pozornosti. Med raziskavo sem izoblikovala svoja stališča do kurdskega vprašanja in svojo ideološko pozicijo, ki je na strani šibkejših in zatiranih. V zadnjih letih na dan prihaja vse več pričevanj in dokazov o vojnih zločinih državnih agentov v Kurdistanu v 80. in 90. letih ter o kršitvah človekovih pravic (glej Göral idr. 2013;

6 Zazaji so jezikovna skupina na območju Kurdistana (večinoma v provincah Dersim/Tunceli, Bingöl in Diyarbakır), katere člani se bodisi prištevajo med Kurde s posebnim narečjem (tako jih obravnava tudi kurdsko gibanje) bodisi se počutijo kot skupnost s posebno etnično-jezikovno identiteto (glej Bruinessen 1994: 17–19).

7 Kurdistan (»dežela Kurdov«) je ime regije, ki je razdeljena med Turčijo (Severni Kurdistan), Irak (Južni Kurdistan oziroma Avtonomna Regija Kurdistan), Sirijo (Zahodni Kurdistan, avtonomni kantoni pod skupnim imenom Rožava – kurdsko *Rojava*) in Iran (Vzhodni Kurdistan). Regija je pod tem imenom znana že več stoletij, danes pa ima to poimenovanje zaradi političnega boja Kurdov močan politični naboj. Po skoraj stoletju zanikanja v določenih krogih in kontekstih uporaba imena Kurdistan v Turčiji v zadnjih letih narašča, a ostaja kontroverzna. V popularnem diskurzu so kurdske province najpogosteje imenovane »Vzhod«. »Vzhod« je diskurzivni konstrukt s konotacijo zaostalosti, primitivnosti, revščine, nasilja in nevednosti. V tem prispevku ime Kurdistan uporabljam za del regije v Vzhodni in Jugovzhodni Anatoliji, ki pripada Republiki Turčiji.

Özar 2013; Savaşın Tanıkları 2012; Uçarlar 2013), pa tudi o vlogi medijev v prikrivanju informacij (glej Savaşın Tanıkları 2012). Grozote vojne se nadaljujejo ob vsakem novem brutalnem zatrtju protivladnih protestov, ki se še danes pogosto končajo s smrtnimi žrtvami in množičnimi aretacijami. Vse to ob policijski represiji, nadaljujoči se pospešeni militarizaciji Kurdistanu in pomanjkljivemu raziskovanju vojnih zločinov priča o dvoičnosti odnosa oblasti do Kurdiv v času mirovnega procesa.

Zgodovinsko ozadje

Kurdsko vprašanje v Turčiji, nerešen položaj največje manjšine v državi, ki ji ta status še danes ni priznan, je eden bistvenih turških družbeno-političnih problemov vsaj od ustanovitve Republike Turčije leta 1923 pa vse do danes. Kurdistan je namreč že v Osmanskem imperiju veljal za uporniško območje z vprašljivo lojalnostjo imperialni oblasti. Republika Turčija je bila ustanovljena na tleh preostalega Osmanskega imperija z lozansko mirovno pogodbo med Turčijo in zavezniki iz prve svetovne vojne. Ta je Kurdom odvzela pravico do ozemlja v Vzhodni in Jugovzhodni Anatoliji (kjer so še danes večinsko prebivalstvo), ki so se ga nadejali pred podpisom pogodbe. V ustavi Republike Turčije iz leta 1924 so bile kot državne manjšine prepoznane le nemuslimanske skupnosti, vsi drugi državljani etnično raznolikega ozemlja – vključno s Kurdi – pa so bili definirani kot Turki in podvrženi agresivnim asimilacijskim politikam nacionalističnega projekta družbenega inženiringa vladajočih kemalistov na čelu z Mustafa Kemalom (Atatürkom) (Oran 2007; Smith 2005; Zürcher 2004: 160–163). Obstoj Kurdiv so uradno zanimali, po drugi strani pa so bili Kurdi pod imenom »gorski Turki« v orientalističnem diskurzu stigmatizirani kot »necivilizirani«. Izražanje kurdske identitete je oblast sistematično nasilno zatirala (Zeydanlıoğlu 2008). Odkriti turški nacionalizem, ki je zanimal obstoj kurdskega naroda, jezika in kulture – kar Mehmet Orhan (2012: 344) označuje kot simbolno nasilje države – in sekularizem, ki je prekinil simbolno vez »muslimanskega bratstva« med Kurdi in Turki proti kristjanom kot skupnemu sovražniku (ti so bili po armenskem genocidu leta 1915 in izmenjavi prebivalstva z Grčijo leta 1923 tudi fizično odsotni oziroma premagani), sta vodila v odtujitev Kurdiv od turškega jedra (prim. Bruinessen 1994: 13; Dönmez 2007: 50; McDowall 1997: 192; Orhan 2012: 342–344). Kurdsko nezadovoljstvo po nastanku Republike Turčije je bilo dvojno: nasprotovali so tako revoluciji (torej radikalnim sekularno-nacionalističnim reformam) kot monoetnični nacionalni državi Turkov (Yeğen 2011: 230). Odločilna razloga za njihovo nezadovoljstvo pa sta bila nepripravljenost oblasti dopustiti politično in družbeno izražanje samosvoje kurdske identitete in homogenizacijski državni nacionalizem. Kurdi so na politične, religiozne in kulturne reforme avtoritarne režima že v prvem desetletju Republike odgovorili s številnimi oboroženimi upori, na katere se je oblast odzvala s še večjim nasiljem in na vzhodu države razglasila izredno stanje (glej Olson 1989, 2000; Orhan 2012). Vojska je zase-

dla Kurdistan, ki je de facto ostal notranja turška kolonija vsaj do konca 20. stoletja (Dahlman 2002: 280).

PKK se je oblikovala med razburkano politično situacijo v Turčiji sredi 70. let. V 60. in 70. letih je Turčija postala prizorišče oboroženih in političnih bojov med različnimi ideološkimi skupinami in civilnodružbenimi gibanji, v katerih je sodelovala tudi kurdska urbana mladina. V teh skupinah se je začela (v nasprotju z religioznim ruralnim vodstvom zgodnjih kurdskih uporov) oblikovati netradicionalna, urbana, sekularna, intelektualna kurdska elita, ki je kurdski nacionalizem razvijala v nasprotovanju turškemu državnemu oziroma uradnemu nacionalizmu in je aktivno izzivala hegemonski diskurz, ki je vztrajno zanikal obstoj Kurdiv in jih označeval za Turke (Güneş 2013: 250). Leta 1971 je turška vojska (»varuh kemalističnega sistema«) izvedla vojaški udar. Sledile so mu množične aretacije članov levičarskih gibanj, usmrtitve njihovih vodij in represivne družbene politike, ki so levičarske in kurdske organizacije prisilile k delovanju v podzemlju, zaradi česar so postale radikalnejše in začele pripravljati tudi oborožene napade (Çağlayan 2012: 8; prim. McDowall 1997: 412). PKK so leta 1978 ustanovili člani majhne diskusijske skupine revolucionarnih marksistično-leninističnih intelektualcev (kurdskega in turškega rodu), zbrani okrog Abdullaha Öcalana. Stranka se je zavzemala za socializem in osvoboditev Kurdistanu, ki ga je prepoznala kot notranjo turško kolonijo (Güneş 2013; Jongerden in Akkaya 2012).

Vojska je 12. septembra 1980 znova izvedla državni udar in vzpostavila neposredno oblast, saj je ocenila, da družba (spet) nasprotuje bistvenim Atatürkovim vrednotam (McDowall 1997: 415; Zeydanlıoğlu 2009: 6). Vojaški udar je prinesel največje sistematično državno nasilje dotlej – množične aretacije, poboje, sistematična mučenja in druge represivne ukrepe – in sicer tako nad Kurdi kot nad levičarskimi skupinami, novinarji in intelektualci (glej Zeydanlıoğlu 2009). Fizično in simbolno nasilje po državnem udaru je bistveno vplivalo na razvoj kurdskega gibanja in utrditev položaja PKK, ki je kot odgovor na državne protikurdske politike šele po letu 1979 začela eksplicitno zagovarjati nasilje. Po njenem strateškem načrtu naj bi najprej z gverilskimi napadi ošibili avtoriteto vojske, nato pa zanimali množični ljudski upor (Güneş 2013: 255). Nasilje nad kurdskim prebivalstvom ter zatiranje njihove kulture in identitete je utrdilo njihovo nasprotovanje državi in travmatiziralo njihovo identiteto (glej Dönmez 2007). Kot je zapisal Zeydanlıoğlu:

[P]rakse v Diyarbakru, neuradni prestolnici kurdske regije, so imele odločilno vlogo v kristaliziranju nacionalističnih odcepitvenih idej in radikalizaciji generacije Kurdiv, katere številni pripadniki so se pozneje pridružili militantni Delavski stranki Kurdistanu (PKK), ki je leta 1984 sprožila oboroženi upor s ciljem ustanoviti neodvisno kurdsko državo. (2009: 8; prim. Dönmez 2007)

Sledila je krvava vojna, pa ne le med turško vojsko in gverilo PKK, ki se ji je z leti pridružilo vse več mladih fantov in

deklet, po mnenju katerih je bil oboroženi boj edina rešitev izpod državne represije, temveč je bilo vanjo vpleteno tudi civilno prebivalstvo. Prebivalstvo Kurdistanu, posebej tisti v ruralnih območjih blizu pobočij gora, v katerih so bila oporišča enot PKK, se je moralo odločiti za eno ali drugo stran. Gverilci PKK so bili odvisni od podpore vaščanov, ki so jih oskrbovali s hrano, pogosto pa so organizirali tudi ideološka izobraževanja za neposredno mobilizacijo. Vlada se je zavedala vse večje naklonjenosti in podpore kurdskega prebivalstva PKK, zato je prebivalstvo razumela kot ribnik, gverilce (»teroriste«) pa kot ribe, ki jih je mogoče uničiti le z izsušitvijo ribnika (Uçarlar 2013: 95; glej Balta 2004: 13–14; Gambetti in Jongerden 2011; Jongerden 2009). V praksi je to pomenilo evakuacijo in uničenje skoraj 3.000 zaselkov in vasi skupaj z vsem premoženjem prebivalcev, ki so bili obsojeni na življenje v revščini v mestih po vsej Turčiji; prisilna izgnanstva posameznikov in družin na zahod Turčije; nenehni nadzor vojske, policije, posebnih protiterorističnih enot in obveščevalnih služb; policijsko uro ob šestih popoldan (po kateri so lahko vsakega, ki se je pojavil izven doma, ustrelili); zaslivanje, mučenja, izvensodna zapiranja in zapiranja zaradi domnevne povezanosti s »teroristično organizacijo«; izginotja in nerešene poboje. Za poboje in izginotja civilnega prebivalstva so bile v glavnem krive paravojaške organizacije, kot so JITEM (tajna Žandarmerijska obveščevalna in protiteroristična služba – Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele), Hizbullah (oborožena religiozna organizacija v Turčiji, ki je z državo sodelovala v boju proti sekularni PKK) in t. i. vaške straže (tur. *köy korucuları*) – oboroženo lokalno prebivalstvo v službi države za boj proti PKK, mobilizirano pod prisilo ali prostovoljno in vključeno še v druge kriminalne aktivnosti (Balta 2004; Göral idr. 2013; McDowall 1997: 424–425; Özar 2013; Uçarlar 2013). Po drugi strani pa je tudi PKK pritiskala na lokalno prebivalstvo, zahtevala lojalnost in kaznovala tiste, ki so bili na strani države. Čeprav med svojim terenskim delom nisem naletela na nikogar, ki bi na lastni koži izkusil nasilje PKK, nekateri raziskovalci (med katerimi ne upoštevam tistih, ki uporabljajo anti-PKK-jevski diskurz o »terorizmu«) delno pritrjujejo razširjenim zgodbam o nasilju PKK nad »nedolžnim prebivalstvom« in potrjujejo, da je v prvih letih boja izvajala prisilno nabornišvo ter pobijala vaške stražarje in njihove družine (McDowall 1997: 425; Uçarlar 2013: 86–87).⁸

Po letu 1999, ko so ujeli in zaprli vodjo PKK Öcalana, predvsem pa po letu 2002, ko je Turčija začela (nikoli končan) proces pridružitve Evropski uniji, ki je kot pogoj za vstop postavila demokratizacijo, izboljšanje varstva človekovih pravic in rešitev kurdskega vprašanja, sta se intenzivnost vojne in represija nad lokalnim prebivalstvom zmanjšali. Po drugi strani pa je vse pomembnejšo vlogo dobivalo (sicer s PKK tesno povezano) legalno kurdsko gibanje, ki ga sestav-

ljajo prokurdske politične stranke, številne civilnodružbene organizacije in angažirani posamezniki, ki se borijo za rešitev kurdskega vprašanja in izboljšanje pravic vseh zaposavljenih skupin v Turčiji. Vlada se je s PKK večkrat začela pogajati za mir, a so se do danes vsi mirovni procesi končali s stopnjevanjem konflikta (Nykänen 2011; 2013). Do prekinitve ognja leta 2013 je v turško-kurdski državljanski vojni umrlo več kot 40.000 ljudi, večinoma Kurdov, milijoni ljudi pa so bili prisiljeni v notranje migracije in mednarodno begunstvo.

Nacionalistična konstrukcija preteklosti, etnični konflikt in demonizacija vojnega sovražnika

Pripovedi o preteklosti etničnega konflikta v Turčiji so odločilno zaznamovane s turškim in kurdskim nacionalizmom, na njih pa v večji ali manjši meri temeljijo večplastne identitete posameznikov, njihove kolektivne samopodobe in podobe o Drugem, ki se oblikujejo z nenehnim simbolnim zamejevanjem. Fredrik Barth (1969) je v svojem nadvse vplivnem prispevku o pristopu k raziskovanju etničnosti poudarjal, da etnične skupine niso izolirane in da je pozornost treba posvetiti nenehnim pogajanjem za simbolne meje, njihovi spremenljivosti in prehodnosti, torej medetničnim odnosom in medskupinski mobilnosti. »Skupine in kolektivnosti so vedno konstruirane v odnosu do *drugih*«, poudarja tudi Thomas H. Eriksen (2010: 73–74). Oblikovanje etničnih identitet je dinamičen proces vključevanja in izključevanja, ki ni odvisen od dejanskih kulturnih razlik, ampak od pripisanih razlik in stikov med skupinami (Barth 1969; Eriksen 2010: 23–42). A čeprav je etnična identiteta družbeni konstrukt, morajo biti etnične identitete, da lahko delujejo kot »simbolna orodja v političnem boju« (Eriksen 2010: 93), prepričljive za svoje člane, hkrati pa jih morajo prepoznavati tudi nečlani (Eriksen 2010: 83).

Pri tem imajo pomembno vlogo pripovedi o preteklosti in tradicija, ki so selektivno konstruirane, včasih (skorajda) izmišljene (Cohen 2001: 99; glej Geary 2002; Hobsbawm in Ranger 1983). »Nacionalistična občutja in nacionalne identitete so strukturirane in reproducirane skoz raznovrstne in časovno raztegnjene reprezentacijske strategije,« je zapisal Duncan S. A. Bell (2003: 69), pri čemer se nanaša na nacionalistične reprezentacije (in samopodobe) naroda v skupnih zgodovinskih pripovedih, kot so etnično-nacionalni miti in kolektivni spomini. Različni teoretski pristopi k nacionalizmu se največkrat prekrivajo pri obravnavah dinamike oblikovanja identitete, pri čemer je v središču »nacionalistično pripovedovanje zgodbe« (ang. *story-telling*), »evokativna naracija o povezavah med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo« (Bell 2003: 66; prim. Gable in Handler 2011: 25–26; Geary 2002; Hobsbawm 1972). Kot je trdil Hobsbawm, je (selektivno rekonstruirana) preteklost tista, ki ustvarja narode in upravičuje primat enega naroda nad drugim, pri čemer je še bolj kot spominjanje pomembno pozabljanje (1992: 3; prim. Anderson 1991: 204–206; Olick in Robbins 1998: 117). V družbenih kontekstih, kjer je

⁸ V 90. letih je PKK vsem vaškim stražarjem večkrat ponudila oprostitev, če odložijo orožje in se odpovedo svoji službi, in mnogi so to res storili. Ti so bili podvrženi nasilju države, medtem ko je PKK zaostri-la ukrepe proti tistim, ki niso želeli opustiti službe vaškega stražarja (glej Uçarlar 2013).

preteklost pomembna za sedanost, hkrati z družbenimi spremembami nujno prihaja do transformacij preteklosti same (Hobsbawm 1972: 6). To velja tako za kolektivne spomine kot za zgodovino, ki je pogosto neposredno orodje nacionalistične elite ali pa posredno ideološko zaznamovano (Geary 2002; Hobsbawm 1972, 1992; Iggers 2010: 41). Kot ugotavljajo številni raziskovalci reprezentacij preteklosti v Turčiji, je (bilo) turško zgodovino vse od ustanovitve Republike, ko je prišlo pod neposreden nadzor in postalo predmet manipulacije kemalistične oblasti, močno ideološko zaznamovano in se (je) spreminja(lo) v skladu z družbenopolitičnimi cilji oblasti, v glavnem pa služi(lo) izgradnji modernega naroda, nacionalnega značaja in turške superiornosti (ta je v prvih desetletjih Republike temeljila na rasizmu, ki ima še danes odmev v turški družbi) (glej Çağaptay 2004; Hirschler 2001; Keyman in Kanacı 2011; Öktem 2004; Smith 2005: 441–442; Zeydanlıoğlu 2008). Cilj turškega nacionalističnega zgodovinskega je (bilo) predvsem simbolno poturčenje ozemlja z zanikanjem etnične raznolikosti njegove družbene realnosti, ki je potekalo hkrati s strategijami fizične transformacije prostora – uničenjem in prilasčanjem materialne dediščine Drugega prek prenosa kapitala na etno-nacionalno elito, preimenovanja toponimov in nacionalne simbolike (Öktem 2004). Nacionalistična gibanja, ki si »izmišljajo« preteklost in skušajo uresničiti dele te fiktivne preteklosti, trditve o preteklosti uporabljajo za opredelitev nacionalnega ozemlja oziroma za ozemeljske zahteve (Hobsbawm 1972: 9). »Območje, ki ga zasedajo po naključju, se mora spremeniti v zgodovinsko nujnost« (Smith 1999: 157). Pri tem največkrat ne gre za preprosto izmišljanje brez podlage, ampak za izbore in ideološke interpretacije preteklosti v specifičnem družbenopolitičnem kontekstu sedanosti za potrebe argumentacije in legitimacije nacionalističnih idej in političnih zahtev. To velja tudi za kurdsko zgodovino, ki se je v veliki meri razvilo kot odgovor na skrajno nacionalistično turško zgodovino, saj je (bila) njegova naloga izpodbijanje argumentov za turško prisvajanje Vzhodne in Jugovzhodne Anatolije ter dokazovanje pravice Kurdev do tega ozemlja na osnovi neprekinjene prisotnosti »kurdskega naroda« na teh tleh (v skrajnih različicah) od neolitik do danes (glej Hirschler 2001). Kadar si isto ozemlje prisvajajo različne etnične ali nacionalne skupine, lahko pride do etničnega konflikta, po drugi strani pa so pripovedi o preteklosti (tako zgodovinske kot kolektivni spomini) bistvene za mobilizacijo ljudi za pridobitev ali ohranitev nadzora nad ozemljem.

Kot bom pokazala s primerom turško-kurdskega konflikta, poleg fizičnega oboroženega konflikta hkrati poteka tudi simbolni konflikt, boj dveh preteklosti oziroma boj za preteklost. Za politično vlogo preteklosti v sedanosti je bistvena reprezentacija Drugega kot (zgodovinskega) sovražnika, ki vpliva na močnejšo povezanost in enotnost skupine navznoter ter njene člane motivira za konflikt z drugo skupino (Dönmez 2007: 46; prim. Çırakman 2011). Zgodovina je pogosto kolektivni spomin na konflikte z drugimi skupinami, se osredinja na travmatične kolektivne izkušnje iz preteklosti

in ustvarja identiteto žrtve (Assmann 2004: 26–27; Litvak 2009; Liu in Hilton 2005: 14). Politično nasilje ima pomembno vlogo pri oblikovanju skupinskih identitet (glej Dönmez 2007). Ko se člani skupine soočijo s političnim nasiljem, prepoznajo svoje podobnosti, kar okrepi skupinsko solidarnost, to pa vpliva na močnejšo skupinsko identiteto, ki se oblikuje kot nasprotje grožnji oziroma mučitelju. Nerešene (družbene) travme kot »dogodki, ki so grožnja za življenje ali za integriteto življenja« in so lahko posledica izkušnje nasilja, vodijo v čustva viktimizacije, jeze in frustracije v odnosu do Drugega in so kot take pomembne za identiteto družbe in posameznikov (Dönmez 2007: 46; prim. Jurić Pahor 2008). Dönmez (2007) v svoji družbenopsihološki razpravi o medsebojni povezanosti razvoja kurdskega in turškega nacionalizma ter političnega nasilja opisuje, kako politično nasilje s travmo, ki povzroča kopičenje kolektivne jeze in stopnjevanje političnega nasilja, zaznamuje obe nacionalistični gibanji, turško in kurdsko. »Travmatična skupinska identiteta, temelječa na kolektivnem spominu, deluje kot stimulans in ustvarja pogoje za [novo] nasilje« (Dönmez 2007: 46).

V središču turškega nacionalizma je ozemlje Republike Turčije, priborjeno v »vojni za neodvisnost«, ki je sledila zavrnitvi pogodbe iz Sèvres (1920) in vodila v podpis pogodbe v Lozani (1923). Pripovedi o »obrambi domovine« pod vodstvom čaščenega Atatürka so polne zgodb o požrtvovalnih herojih (»mučenikih«), ki vcepljajo brezpogojno ljubezen in državljansko dolžnost do sakraliziranega ozemlja, ki ga ves čas ogrožajo sovražne »tuje sile« in »notranji izdajalci« (Altunay 2004; Çırakman 2011; Keyman in Kanacı 2011). Po drugi strani kurdski nacionalisti s svojimi mitologiziranimi zgodovinskimi pripovedmi zelo podobno argumentirajo pravico do dela istega ozemlja. Prisotnost svojih prednikov dokazujejo za tisočletja nazaj, začenši z etnogeničnim mitom o uporuh Medijcev pod vodstvom junaka Kawe proti tiranskemu tujemu vladarju na *newroz* (21. marec), ki je danes največji kurdski kulturni, a tudi najbolj spolitizirani praznik. V središču njihove nacionalne pripovedi je mit o (neprekinjenem) uporuh proti »prišlekom«, »vsiljivcem« in »okupatorjem«, s katerimi identificirajo turško državo. Gverilce PKK, urbane aktiviste in protestnike se povezuje s Kawo in razglša za »mučenike« ter prav tako kuje v zvezde, kot na turški strani povečujejo turške vojake (Çağlayan 2012; Güneş 2013; Güvenç 2011; Hirschler 2001). Pri konstrukciji »notranjih izdajalcev« (nasprotnikov PKK) in njihovem povezovanju z »zunanji sovražniki« kurdski nacionalisti, podobno kot turški, uporabljajo teorije zarote, s katerimi diskreditirajo rivalske skupine, in kot edinega predstavnika kurdskega ljudstva navajajo PKK z »Apom« (kar je Öcalanov vzdevek) na čelu, ki ga častijo tako kot mnogi turški nacionalisti Atatürka (Gürbüz 2012).

Poleg zarisovanja meja med Nami in Drugimi z mitologizirano preteklostjo, ki je referenca za konstrukcijo nedavne preteklosti in interpretacijo sedanosti, so bistveni del pripovedi o političnem nasilju demonizirajoče pripovedi o sovražniku oziroma Drugem. Kot so poudarili Jeroen Vaes in drugi, ki so se s stališča skupinske psihologije poglobili v različne načine

dehumanizacije, je razčlovečenje, podprto z ideologijo, ključno pri ustvarjanju meja med skupinami in odločilno vpliva na medskupinske odnose (2012: 65). Podoba sovražnika sproža pomembne družbeno-psihološke procese in bistveno vpliva na percepcije posameznikov, skupinsko in medskupinsko dinamiko (glej Oppenheimer 2006; Vaes idr. 2012). Kot trdijo številni avtorji, je podoba sovražnika kot zlobnega, pošastnega in nečloveškega ključna za oboroženi konflikt, genocid, mučenje ter (v manjši meri) rasizem in diskriminacijo (Cole 2006; Oppenheimer 2006: 269). Nasilna dejanja vojnega sovražnika (resnična, pretirana ali izmišljena) so reprezentirana kot posledica njegove nečloveškosti, kar onemogoči kakršnokoli alternativno razlago s kontekstom, empatijo in prepoznanje kakršnekoli podobnosti med nami in sovražnikom. To podpihuje (povračilno) goreče sovraštvo, pokole in mučenje. Pri tem imajo pomembno vlogo mediji, ki širijo vojno propagando (Arcan 2013: 338–339; Ivie 1980).⁹ Kot je na primeru ameriške vojne propagande pokazal Robert L. Ivie (1980), je retorika o žrtvah, ki prikazuje sovražnika kot divjaškega agresorja z iracionalno željo po nasilju, bistvena za legitimacijo vojne. Temelji na binarnih opozicijah, kot so civiliziranost/divjaštvo, racionalno/iracionalno in agresija/obramba. Takšne retorične strategije sta med turško-kurdsko državljansko vojno uporabljali obe sprti strani. Padli borci so (bili) na obeh straneh medijsko izpostavljeni kot žrtve brutalnosti sovražnika in kot »mučeniki«. Komemoracije za žrtvami so (bile) prežete s skrajno nacionalistično simboliko in retoriko (glej Çirakman 2011; Güneş 2013; Güvenç 2011). Kot je pokazala moja raziskava, so se smrti borcev in temu sledeče ceremonije vtisnile globoko v spomin mladih na vojno v 90. letih.

Poznam nekoga in njegov sorodnik je umrl. Je iz Anamurja. In njegova krsta je prišla v Anamur in gruče, veliko gruč se je zbralo v tej mošeji. Obstaja protokol, vojska je prišla, vojaški poveljniki, nekateri politiki so prišli. [...] Bilo je tako tragično. Njegova mati, oče in sestre so jokali. Ni prometna nesreča, ubijanje je, umor je. Umor, ki ga mora vlada preprečiti. [...] To le povzdigne moja stališča, me naredi bolj nacionalističnega. (Sedar, 25 let, 2013)

Če si Turek, ki kot vsakdo pošlje svojega otroka v vojsko, da opravi svojo vojaško službo, ne moreš kriviti nikogar, lahko pa kriviš ves kurdski narod ali vsakogar, ki reče, da PKK ni teroristična skupina. (Osman, 23 let, 2013)

Tako je situacijo racionaliziral sogovornik, ki je poudaril, da so žrtve in travmatizirani ljudje na obeh straneh. Dejanja političnega nasilja, postavljena v kontekst žalovanja sorodnikov in uradnega poveljevanja »mučenikov«, so v mnogih mladih vzbujala goreče sovraštvo bodisi do PKK bodisi do turške države, to sovraštvo pa je podlaga za ljudsko podporo vojni »proti terorizmu« na eni strani in »za svobodo« na drugi. Raziskava podobe sovražnika v poročanju o turško-

kurdskem konfliktu bi prav gotovo pokazala, da se je podoba od 90. let korenito spremenila, saj je v veliki meri odvisna od stališč političnih elit, kot je na primeru norveških časopisov pokazal Rune Ottosen (1995). Čeprav je v zadnjem desetletju vrednota miru iz javnega diskurza izrinila vojno propagando in je, še posebej v kontekstu mirovnih pogajanj, dobila močan naboj in vpliv na prebivalstvo, saj vojaško reševanje konflikta med politično elito nima več zagovornikov (glej Nykänen 2013), demonizirajoče nacionalistične pripovedi o sovražniku v veliki meri ostajajo referenčno znanje mladih o konfliktu.

Demonizirani sovražnik v turških in kurških vojnih pripovedih

Pripovedi o sovražniku se lahko nanašajo na iste dogodke, ki pa so selektivno konstruirani in diametralno nasprotno interpretirani. V malodane vseh novinarskih in akademskih prispevkih ter v vsakdanjih pogovorih o turško-kurdskem konfliktu zasledimo trditev: »Umrlo je več kot 40.000 ljudi.« Vendar pa so stališča in konteksti, v katerih se pojavi ta izjava, zelo različni in si nemalokrat nasprotujejo. To postane očitno takrat, ko izjavljavci eksplicitno ali implicitno identificirajo krivca za konflikt in posledično za tisoče nedolžnih žrtev. Kdo je pobil vse te ljudi? Medtem ko mladi, ki so odraščali v Kurdistanu in vojno izkusili na lastni koži, trdijo, da so umore zagrešili državni agenti, veliko mladih Turkov meni, da je PKK nediskriminatorno pobijala nedolžne ljudi v Kurdistanu, pa čeprav poznajo pripovedi o nasilju države in z njo povezanih paravojaških organizacij. Ko sem študente spraševala o razlogih za poboje, sem večkrat dobila zelo površinske odgovore, ki so namigovali, da je brutalno, iracionalno nasilje inherentna lastnost bodisi turške države ali vojske bodisi PKK.

Demonizirajoče pripovedi o sovražniku se pogosto nanašajo na pobijanje otrok oziroma detomor. Otroci so simbol človeške nedolžnosti, zato tisti, ki jim stori kaj žalega, samodejno postane njihov protipol – nečloveški, krut, pošasten in zloben. Pripoved o izključnem nasilju PKK, ki naj bi pobijala lokalno prebivalstvo, je močno prisotna v turški družbi in – kot sem ugotovila med terenskim delom – študentje, ki niso nikoli zares prisluhnili kurdskim spominom, vanjo ne dvomijo. To je posledica intenzivne turške medijske propagande, ki je bila edini vir informacij o dogajanju »na Vzhodu«, kot so povedali moji sogovorniki. V 90. letih je državna in medijska kampanja demonizirala PKK in njenega vodjo Öcalana. Öcalana so v medijih imenovali »detomorilec«, »falot«, »satan«, »krvoses«, »izdajalec« itd. (Arcan 2013: 342; Saraçoğlu 2009: 654). V popularnem diskurzu se je uspešno zasedrila predvsem oznaka »detomorilec«. Ta izvira iz mita o pobijanju dojenčkov, ki je v turški družbi zelo razširjen.

Vedno, ko sem vklopil televizor, sem videl, da je PKK zagrešila umor. Niso bili ljudje, bili so kot kakšne krvoločne pošasti ali kaj takega. To je zelo vplivalo name, ker sem bil otrok.

⁹ Za referenčno zgodovinsko študijo vloge vojnih poročevalcev in načina poročanja v prikrievanju in konstrukciji »resnice« na primeru številnih mednarodnih konfliktov glej Knightley (2004).

Začel sem misliti, da so morilci, da pobijajo ljudi za užitek ali kaj takega. [...] Obstaja slavna fraza o vodji PKK, veš, Öcalanu. Pravijo, da je detomorilec. Ampak mislim, da je tudi res. Mislim, seveda morda on ni ubil nikogar, ampak PKK je pobila veliko dojenčkov v 90. [...] Edino, česar se danes spominjam iz svojega otroštva, je to, da sem čutil sovraštvo. Zaradi mrtvih dojenčkov, mrtvih ljudi. (Barış, 25 let, 2013)

Niso ljudje. Ni le vzdevek »*ti si detomorilec*« [baby-killer], »*ti pa imaš otroški obraz*« [baby-face]. Ni kar tako. Videli smo v časopisih, na televizijah, celo ženske so pobijali z njihovimi dojenčki. Detomorilci so. Ni vzdevek, dejstvo je. (Sedar, 25 let, 2013)

Skupina turških študentov mi je celo pokazala fotografije pobitih otrok na spletu, kar naj bi bilo delo PKK. Ob vprašanju, zakaj naj bi PKK pobijala otroke, so se nekateri sogovorniki zmedli in so uporabili krožno argumentacijo: PKK pobija otroke, ker so teroristi; PKK so teroristi, ker pobijajo otroke. Demonizacijo PKK je zaslediti tudi v akademskem diskurzu, saj mnogi turški avtorji PKK prikazujejo kot nasilno »teroristično organizacijo« in poudarjajo njeno nasilje nad lokalnim prebivalstvom (npr. Dönmez 2007; Yavuz 2001).¹⁰ Poosebljena demonizirana podoba sovražnika kot norega, tiranskega zlodeja in fanatičnega iracionalnega upornika je skupaj z nekritičnim pretiravanjem o njegovih žrtvah znana strategija medijskega poročanja, kot je na primeru Ceaușeska, ajatole Homeinija in Sadama Huseina pokazal Ottosen (1995: 103–109). Öcalan je tako postal simbol »terorizma« v Turčiji, kar v veliki meri ostaja še danes. PKK z Öcalanom na čelu je (bila) tako konstruirana prek dihotomij dobro/zlo, pošastno/človeško, racionalno/iracionalno, civilizirano/divjaško itd., kjer njen protipol predstavlja moderna turška država, temelječa na Atatürkovih vrednotah (nacionalna enotnost, etnični turkizem, etatizem, republikanizem, populizem in sekularizem), ki jih PKK napada in jih je nujno obraniti s kakršnimikoli sredstvi. Tako se dihotomije umeščajo v kontekst turškega nacionalizma, ki turški narod prikazuje kot luč civilizacije (glej Zeydanlıoğlu 2008). Slednjo simbolizira komodificirana ikona Atatürka. Ta vidik demonizacije personificiranega sovražnika je izrazil tudi eden od mojih intervjuvancev, ko mi je na spletu kazal fotografije Öcalana in Atatürka ter prvega primerjal z opico (in ga tako razčlovečil), podobo drugega pa občudoval (in ga sakraliziral).

Ottosen ugotavlja, da se s fokusom na persono in stopnjevanjem njene demonizacije znižuje prag kritičnosti v medijskih poročilih (1995: 104), s tem pa tudi (z)možnost kritičnega razumevanja konflikta in refleksije bralcev, ki so prikrajšani za politični kontekst in obveščeno o različnih vidikih vojne. Vseprisotna pripoved o pobijanju otrok brez konteksta prikriva razloge in argumente za upor, zanika njegov družbeni, politični in etnični značaj ter visoko podporo kurd-

skega prebivalstva PKK (prim. Arcan 2013: 341).¹¹ PKK, simbolizirana v ikoni »detomorilca«, je v očeh večine tako postala zgolj teroristična organizacija, katere edini namen je nasilje, ne pa politično gibanje, kar v svojem bistvu je.

Morda polovica Kurdov je prijateljskih do Turkov, živijo normalno življenje. Ne maram pa ljudi, ki podpirajo PKK, ker je ... ni logično nekoga ubiti, ubiti otroke, ubiti nedolžne ljudi. (İpek, 21 let, 2013)

Spomnim se, da je bilo v tistem času veliko napadov na civiliste, ki so bili ubiti. Tako da je to nekaj, kar je ljudi odvrnilo od empatije [do borcev PKK]. Če nekdo pobija vojsko, lahko misliš: »OK, nekaj imajo proti vojski.« Ampak če imaš ljudi, ki pobijajo otroke, ki hočejo iti v šolo, ki poskušajo dobiti izobrazbo, dobiti službo, nahraniti družino, so ti ljudje grozljivi. To, da so pobili veliko otrok, ki so hoteli v šolo, je pri meni povzročilo izgubo možnosti razvoja empatije do upornikov. (Osman, 23 let, 2013)

Razlage turških sogovornikov kažejo, da je vojna propaganda turške oblasti dosegla svoj strateški cilj in bila zelo uspešna predvsem med tistimi, katerih edini vir informacij o vojni so bili turški mediji. Za mlade iz Kurdistanu pa je pripoved o »detomorilcih« izmislek vlade, ki mu turška javnost brez poznavanja dejanskega dogajanja med vojno naseda zaradi negativne medijske kampanje proti PKK. »'Detomorilec' je preprosta stvar, preprosta ideja. Deluje za nevedne ljudi. [...] Seveda ni [res],« je komentiral sogovornik iz Kurdistanu (Sait, 25 let, 2013), ki načeloma ne podpira oboroženega boja PKK. Na vprašanje o detomori študentje iz Kurdistanu pogosto odgovarjajo z diametralno nasprotnimi pripovedmi – otroke naj bi pobijali represivni aparati države, ki so v njihovih očeh prav tako pošastni, kot je PKK v očeh turške javnosti.

Pobijanje dojenčkov, o moj bog! [...] Kaj pa če ti povem, da je tudi turška vojska pobila ogromno otrok? Zakaj ne vidiš s te strani? OK, ti mi praviš, da so detomorilci. Torej jaz te zdaj vprašam, da je turška vojska pobila, povzročila izginotja, umorila ... toliko ne samo otrok, milijone ljudi! Kaj misliš o tem? Seveda ne rečejo ničesar in ne vidijo enakosti teh vprašanj. (Arda, 25 let, 2013)

Številni kurdski študentje so v odgovor na turški mit o detomori povedali, da so nedolžne ljudi v resnici pobijali člani JITEM ali drugi državni agenti, ki so v Kurdistanu delovali

11 Oblast je v prvem desetletju upora PKK zanikala vez med PKK in kurdskim prebivalstvom ter organizacijo raje povezovala z zarotami »tujih sil«. Vendar pa je bilo zaradi naraščajoče ljudske podpore PKK in hkratnih mednarodnih pritiskov vez kmalu nemogoče zanikati, zato je država v začetku 21. stoletja konflikt prepoznala kot »etnični problem« (Karakoç 2011: 733; Saraçoğlu 2009: 654; Yeğen 2011). To je le še zaostriilo diskurzivni medijski boj proti PKK, tarča pa so postali tudi Kurdi civilisti (ko so kakorkoli izrazili svojo neturško identiteto), ki so kar naenkrat postali »teroristi« (glej Arcan 2013: 341–342; Dönmez 2007: 59). Zato so se v javnosti okrepila negativna čustva do Kurdov (Karakoç 2011: 733; prim. Saraçoğlu 2009), pa tudi splošna ksenofobija (Çırakman 2011).

10 Navajam le avtorja, ki sta kljub tem stališčem uporabni referenci. Akademikov, katerih delo je v glavnem demonizacija PKK, je v Turčiji ogromno.

pod krinko. Preoblečeni v gverilce naj bi mučili in pobijali ljudi v vaseh, predvsem starejše in otroke, kar je med lokalnim prebivalstvom spodbujalo sovraštvo do PKK in obrodilo mit o detomorih med turškim prebivalstvom, kot so prepričani nekateri kurdski študentje.

Pogosto so se ljudje, vojaki turške vojske, oblačili kot člani PKK in šli noter [v hišo] in kar streljali ljudi. In podnevi so rekli, da je PKK to storila ubogim dojenčkom, ubogim družinam: »Si lahko predstavljate, kako grozna je ta skupina?« Ampak nikoli ni bila PKK. (Emrah, 25 let, 2013)

V turški družbi pa obstaja diametralno nasprotna pripoved o preoblečenih gverilcih: »Slišal sem tudi, da so ti militanti [PKK], oblečeni kot vojska, hodili v vasi in naredili veliko slabih stvari, samo da bi ljudje mislili, da je vojska slaba« (Bora, 23 let, 2013).

Državljska vojna je polna zmede in nejasnosti, tako v času dogajanja kot v poznejših spominih in narecijah. Mnogi, ki so odraščali v Kurdistanu, čas vojne opisujejo kot obdobje strahu, nevarnosti, zmede, iger in krink, saj so bili prebivalci podvrženi pritiskom obeh strani in nikoli niso vedeli, kdo se v resnici skriva v obleki vaščana, vojaka ali gverilca, ki jih opazuje ali zaslišuje. Težave z identifikacijo storilca so omogočile stopnjevanje političnega nasilja in poboje civilnega prebivalstva, ki sta jih obe strani zlahka naprtli druga drugi. Smrtne žrtve vojne so tako v vojni propagandi izrabili za demonizacijo nasprotnika.

V odgovor na mit o detomorilcih kurdsko gibanje objavlja sezname in fotografije otrok, ki so jih (večinoma med protesti) pobili agenti turške države (Spletni vir 1),¹² ceremonialno obeležuje njihove smrti in tragične dogodke vključuje v urbani simbolizem (glej Güvenç 2011). Ena od mojih sogovornic je bila tudi sama priča umoru otroka:

Videla sem na lastne oči, da je PANZAR [vojaško oklepno vozilo] povozil otroka. Vozili so zelo hitro in brezbrizno. In nikoli niso prišli nazaj, da bi videli, kaj se je zgodilo. (Evrin, 27 let, 2013)

Mnogi moji sogovorniki iz Kurdistanu so v otroštvu sami izkusili nasilje oboroženih sil.

Policija je prišla z ogromnimi vozili [...] in mi smo metali kamene v njih. Oni so v nas metali plin [bombe s solzivcem] in en tip me je hudo pretepel, policist. [...] Bil sem majhen otrok. (Emre, 25 let, 2013)

Zaradi otrok, ki so v oklepnike represivnih organov metali kamne, se je leta 2003 v medijih pojavil izraz »otroci teroristi« (tur. *terörist çocuklar*) (Savaşın Tanıkları 2012). Otroke, ki v organiziranih skupinah med protesti in upori v urbanih

centrih mečejo kamenje v turško vojsko in policijo, je oblast prepoznala kot grožnjo državi in družbeno-političnemu redu (Darıcı 2013: 776). Turški mediji so trdili, da imajo ti otroci »oprane možgane« in da so jih teroristi zmanipulirali (Darıcı 2013: 778). Ko so jih javnosti predstavili kot »okužene z zlom« in jih izenačili s sovražnikom, so jim odvzeli otroško čistost in nedolžnost. Retorična strategija ima nasprotni učinek kot demonizacija: preprečuje demonizacijo nasilja nad otroki in ga legitimira. Mnoge »otroke, ki mečejo kamne« (tur. *taş atan çocuklar*), so ubili v protestih. V spopadih s policijo so na stotine otrok aretirali, pretepli in/ali mučili (Darıcı 2013: 776–777). Številni kurdski študenti poznajo mnogo spletnih videoposnetkov, ki prikazujejo brutalno mučenje otrok v Kurdistanu ne le v 90. letih, ampak tudi globoko v 21. stoletju. To je postalo pomemben del kolektivnih spominov in mita o represiji/uporu. Kot pripoveduje novinarka Ece Temelkuran, ki se je v Diyarbakru pogovarjala z mučenimi otroki, je bilo poškodovanih sto otrok; bili so polni podplutb in imeli so polomljene roke. Otroci so ji povedali, da so jih zbrali na stadionu (enako kot za množično mučenje med vojaškim udarom leta 1980), kjer so po njih hodili in jih še drugače mučili. Ko se je novinarka vrnila v Istanbul, so ji ponudili objavo članka z naslovom *Otroci teroristi*, kot je zgroženo povedala v dokumentarnem filmu o novinarjih na vojnem območju (Savaşın Tanıkları 2012). Nekateri od mojih sogovornikov so se že v zgodnji mladosti začeli ukvarjati s politiko in se z državo soočali prek njenih represivnih aparatov, kar je odločilno vplivalo na njihovo identiteto in ideološke opredelitve v času odraslosti (prim. Darıcı 2013; Spletni vir 2). Čeprav so kurdski otroci v demonizirajočih kurdskih pripovedih pogosto predstavljeni kot žrtve, Haydar Darıcı (2013) na podlagi etnografske raziskave med uporniškimi otroki poudarja, da jih je treba videti kot zavestne politične agente, ki spodkopavajo agende in norme tako turške kot tudi kurdske politike.¹³ Med mladimi Kurdi živijo tudi pripovedi o prikritih genocidnih politikah države do otrok v Kurdistanu.

Pravijo tudi, da so cepili nekatere otroke v kurdskih mestih s cepivi, ki jim je potekel rok uporabe. Videl sem v dokumentarcu, da so odvetniki teh družin ... ker resnično jih je ogromno. [...] Nekateri odvetniki so tožili vlado zaradi tega. V dokumentarcu je mati spraševala ministra za zdravje [...] spraševala ga je, ker ne plačajo za zdravljenje bolnih otrok ... ker otroci dan za dnem pešajo, nato umrejo. [...] Ženska je dala otroka ministru in spraševala, zakaj ničesar ne naredijo, in minister je rekel, da niso odgovorni, ker se je to zgodilo pred njimi, prejšnja vlada pred AKP je storila to. (Ali, 27 let, 2014)

13 Kot v pričujočem *Glasniku SED* ugotavlja Barbara Turk Niskač (2015), je v antropologiji prišlo do pomembnega preobrata, ko so začeli otroke obravnavati kot subjekte. Podobno kot Darıcı (2013) poudarja, da otroci »aktivno sodelujejo v interpretaciji in reprodukciji kulturnega znanja ter vplivajo na to, kar se dogaja v njihovih svetovih« (Turk Niskač 2015: 36). Moja raziskava pritruje tej ugotovitvi, saj je izkušnja političnega nasilja v otroštvu globoko zaznamovala nekatere od mojih sogovornikov, poleg tega pa so bili, tako kot so uporniški otroci še danes, aktivni udeleženci v tem nasilju in oblikovanju kolektivnih spominov nanj.

12 Aktivistična organizacija Fraksiyon je na svoji spletni strani objavila seznam otrok, ki jih je država ubila od leta 1988 do danes (seznam dopolnjuje sproti). Med pisanjem tega prispevka je bilo na seznamu 479 imen.

Danes je vse enako, nič se ni spremenilo. Pred nekaj dnevi so dali otrokom v Cizrah pokvarjena zdravila, po roku uporabe. [...] Vedno se dogajajo take stvari v Kurdistanu. Pred dvema letoma, mislim, so dali učencem mleko v šolah ... V Diyarbakru in nekaterih drugih mestih, veliko učencev se je zastрупilo zaradi mleka, ker je bilo staro. To dela vlada. (Superman, 25 let, 2013)

Te pripovedi in podobe so pomemben del kolektivnih spominov, demonizacija države, ki jo povzročajo, pa je še danes sredstvo mobilizacije za upor in simbolne konstrukcije kurdske nacionalne identitete. Kurdski nacionalizem z mitom o večtisočletni represiji in upor, v katerega so umeščene vojne pripovedi, poustvarja kurdsko nacionalno preteklost (Çağlayan 2012; Güneş 2013; Güvenç 2011; Hirschler 2001). Poleg tega tovrstne pripovedi podpirajo in ohranjajo dvom v državo oziroma namere vlade v času mirovnih pogajanj. Mnoge kurdske pripovedi o vojni vsebujejo diametralno nasprotje med »dobrimi« gverilci in »zlobnimi« turškimi vojaki, policisti, protiterorističnimi militanti in člani JITEM. Kot sem že pokazala, večina študentov iz Kurdistanu detomore, ki jih razglašajo turški mediji, pripisuje turškim oboroženim silam in paravojaškim organizacijam v službi države. Pričujoči prispevek ne dopušča obravnave vseh grozot vojne, ki so jih izkusili prebivalci Kurdistanu, saj sta jih nasilje in smrt spremljala na vsakem koraku – zatiranje na domu, na ulicah in poljih, v šolah, mučenje sorodnikov v zaporih, izginotja, poboji na protestih itd. V mojih intervjujih so se eksplicitno demonizirajoče pripovedi nanašale predvsem na mučenja in javne usmrtitve gverilcev in gverilk, ki so jih vojaki izvajali v svarilo tistim, ki bi se utegnili pridružiti gverili.

Videli smo gverilko, ki so jo ubili tako, da so ji odrezali prsi. Videli smo, bila je ubita in njeno telo je bilo ... Vojaki so se igrali z njenimi prsmi, njenimi ušesi ... Barbarski turški vojaki! Včasih se fotografirajo stoje na svojih ubojih. To vse lahko vidiš tudi na spletu. (Zeydin, 21 let, 2013)

Navedeni sogovornikov spomin iz otroštva, ki demonizira turške vojake, poleg tega izraža opozicijo med civiliziranimi Nami in barbarskimi Drugimi, ki je značilna za kurdske nacionalistične zgodovinske pripovedi (glej Hirschler 2001: 155–156). Tudi razlaga drugega sogovornika eksplicitno dehumanizira turške vojake: »Gverilce ubijejo z grozljivimi metodami, ne s puško. In ti slišiš vse te stvari. Tako da si misliš, da [vojaki] niso ljudje, da niso normalni, da so kot živali« (Roj, 24 let, 2013).

Številni spomini na brutalne poboje izrisujejo demonško, iracionalno podobo turških vojakov, ki jih turška oblast reprezentira kot pogumne heroje in mučenike, manj nacionalistični posamezniki (na obeh straneh) pa kot žrtve konflikta, ki so ne glede na etničnost in politična stališča prisiljeni v obvezno vojaško služenje. Nekateri od teh pripovedi so mitologizirane in splošno poznane v bolj nacionalističnih kurdskih krogih.

Na primer, ubili so gverilko Bêrivan, v Cizrah; zelo je slavna v Cizrah. [...] Ujeli so jo živo in jo ubili v mestu. Ne s puško. Privezali so jo na svoje vozilo z njenimi lasmi in vozili vse okoli mesta. Povsod, so rekli, je bila kri in njena koža. (Roj, 24 let, 2013)

Mučene in ubite gverilke so se v kurdski nacionalni spomin zapisale kot nacionalne herojke. O nekaterih posameznicah so posneli dokumentarne filme, ki so dostopni na spletu (na primer o gverilki Bêrivan – ime je prevzela po slavni gverilki, ki so jo ubili vojaki – ki je sama koordinirala množični ljudski boj z oboroženimi silami v Cizrah na *newroz* leta 1992), o njih pa pripovedujejo tudi epske pesmi in zgodbe (na primer o gverilki Bêrîtan, ki se je raje vrgla s pečine, kot da bi se pustila zajeti *peşmergam*, borcem Kurdske demokratske stranke iz iraškega Kurdistanu) (prim. Çağlayan 2012: 11–12; Güneş 2013: 261–263). Tudi mlade požrtvovalne fante in dekleta, ki so se v znak upora in svobode javno zažgali, so mediji PKK v 90. letih poimensko kovali v zvezde (Çağlayan 2012: 12; Güneş 2013: 261–262). Te zgodbe imajo bistveno vlogo pri mobilizaciji ljudi ter konstrukciji kurdskih kolektivnih spominov in nacionalne zgodovinske pripovedi, saj so predmet nenehnih komemoracij (glej Güneş 2013: 262). V začetku 90. let so podobe srečnih, požrtvovalnih mladih gverilk in gverilcev v gorah postale popularne in splošno razširjene; uporabljali so jih v propagandi za pridružitve gibanju, njihove smrti pa so bile čustveni dejavnik za politično mobilizacijo družbe (Çağlayan 2012: 11). Kot je pokazala moja raziskava, še danes vplivajo na mnoge mlade kurdske intelektualce, ki imajo slabo vest, ko se zabavajo, in imajo ves čas v mislih, da »moramo nekaj storiti« (prim. Güneş 2013: 262).

Korak naprej: območja sivine med črno-belimi demonizirajočimi pripovedmi

V vojni propagandi je turška država na eni in PKK na drugi strani ob nacionalistični ideologiji uporabljala tudi demonizirajoče oziroma dehumanizirajoče pripovedi o sovražniku, ki so se oblikovale in razširile predvsem na vrhuncu vojne v 90. letih. S tragičnimi smrtmi tisočih ljudi so upravičevali še več nasilja, ki so ga legitimirale demonizirajoče pripovedi. Čeprav si danes obe stranki v mirovnih pogajanjih, tako turška vlada kot PKK (oziroma Öcalan), pripisujeta najbolj gorečo in najiskrenejšo zavezanost miru, novi diskurzi niso izbrisali travmatičnih spominov in sovraštva, ki ga je vcepljala vojna propaganda ene in druge strani. To se kaže v pripovedih tistih, ki jih je vojna najbolj zaznamovala in podžgala njihov nacionalizem. Demonizirana podoba sovražnika se v spominih prepleta z osebnimi izkušnjami, kot so smrt ali mučenje bližnjega, požig vasi in drugo nasilje, ki ga pripisujejo izključno zlobnemu sovražniku. Veliko mladih Kurdo v vztraja pri nasvetu »nikoli ne zaupaj turški državi« in optimizem ob mirovnih pogajanjih vsakič znova spodbija z naštevanjem številnih nedavnih incidentov, ki pričajo o nadaljevanju turških protikurdskih politik. Na drugi strani pa predvsem tisti turški

nacionalisti, ki ne marajo AKP, turško-kurdski konflikt vztrajno označujejo kot »terorizem« in ne odobravajo mirovnega procesa, saj ga razumejo kot »pogajanje vlade s teroristi« v lastno korist.

Jaz mislim, da imajo vlada in ti teroristi skrivni dogovor. Zato ker terorizem tudi hrani vlado, njena dejanja. [...] Vlada je rekla: »Mi se ne dogovarjamo s teroristi, mi ne sedimo za isto mizo s teroristi, z Öcalanom.« Premier je to rekel leta in leta nazaj. In pred tem mirovnim procesom je rekel: »Imamo dogovor z Öcalanom in imeli bomo mirovni proces.« (Sedar, 25 let, 2013)

Zaradi globoko zasidranih pripovedi o »detomorilcih« je nekaterim težko spremeniti svoj odnos do Öcalana in PKK, saj ju še vedno vidijo kot iracionalna, inherentno nasilna, zlobna in nečloveška, torej nesposobna za pogajanja ali mir.

Nisem prepričana, ali je logično. Ker oni so teroristični vodje in če jih vidiš kot politike, jih upoštevaš, rečeš: »Ti si OK, vem, da si tukaj.« Mislim, da je nevarno. [...] V preteklosti so pobili veliko ljudi. Ne vemo, kaj se bo zgodilo v prihodnosti. (İpek, 21 let, 2013)

Kot namiguje moja raziskava, kurdske in (še bolj) turške elite posvečajo premalo pozornosti razreševanju posledic dolgoletnih demonizacijskih vojnih propagand in travmatičnih spominov na politično nasilje ter prebivalstvo izključujejo iz mirovnega procesa. V tem vidim največjo nevarnost za uspeh mirovne pogodbe, saj dogovor med elitami ne more rešiti družbenih konfliktov, ki jih je zanela državljanska vojna.

Vendar pa to ne pomeni, da mirovni proces ni pomemben in da ne vpliva na vsakdanje življenje turških državljanov. Prekinitev ognja med turško vojsko in PKK je sprostila napete odnose med državljani z različno etnično identiteto in odprla prostor za diskusije, soočanja stališč in kolektivnih spominov ter iskanje skupne resnice (namesto dveh diametralno nasprotnih resnic).¹⁴ Znatno se je zmanjšal tudi medijski sovražni govor, vojno propagando pa je zamenjala promocija miru, kar pozitivno vpliva na celotno prebivalstvo (glej Arcan 2013). Večina študentov, tudi tistih, ki so manj zadovoljni z novimi diskurzi in trenutnim odnosom vlade do kurdskega prebivalstva (bodisi ker menijo, da dobivajo preveč pravic, ki bi jim lahko omogočile odcepitev, bodisi ker čutijo, kot da jih v dvoličnem odnosu še vedno politično izključujejo in zatirajo), mirovni proces vidi kot edino možnost za rešitev dolgoletnega konflikta. Kljub globoki zakoreninjenosti demonizacijskih pripovedi, prepletenih s kolektivnimi spomini in nacionalističnimi miti, je moja raziskava pokazala, da se območja sivine med črno-belimi pripovedmi povečujejo. Veliko študentov je med intervjuji podvomilo v demonizacijske pripovedi, razmišljalo o kontekstu nasilnih dejanj in nasilni medsebojni dinamiki obeh strani. Večina študentov iz Kurdistanu je presegla nacionalistične pripovedi in priznala, da

je PKK izvajala nasilje nad lokalnim prebivalstvom: nadzorovala in pritiskala je na tiste, ki so ji bili naklonjeni, pobijala tiste, ki so delali za vlado, in s smrtjo grozila vsem, ki jih je osumila neloyalnosti. Prav tako je veliko turških študentov podvomilo v iskrenost in resničnost medijskih reprezentacij konflikta. V zadnjih letih so namreč slišali tudi pričevanja mnogih ljudi, katerih sorodniki so med vojno izginili v neznanu, ker so bili osumljeni simpatiziranja s PKK. Številni aktivisti se trudijo razširiti pričevanja o grozotah vojne med tiste, ki so ji sledili le v ideoloških turških medijih, podvrženim ostrim cenzuri, samocenzuri in utišanju (glej Arcan 2013: 342; Savaşın Tanıkları 2012). Kot namiguje moja raziskava, so mladi na obeh straneh v času miru bolj dovzetni za različna pričevanja in kot ključni del mirovnega procesa vidijo iskanje resnice. Rešitev družbenega konflikta ni v obrnitvi nove strani v zgodovini in v pozabi nedavnega političnega nasilja, ampak v kontekstualizaciji nasilnih dejanj, katere prvi pogoj so vnovična humanizacija sovražnika, opustitev diskurza o terorizmu in prepoznanje konflikta kot državljanske vojne, v kateri so meje med civilnim in vojaškim ter agresorjem in žrtvijo ambivalentne in zabrisane (glej Balta 2004; prim. Scagliola 2007). Pri tem veliko vlogo igrajo mediji, ki lahko – kot vztraja Esra Arcan (2013) – namesto h konfliktu in vojni učinkovito pripomorejo tudi k miru in spravi. Največjo odgovornost zanju pa imajo prebivalci, predvsem mladi, ki morajo dvomiti, prespraševati in kontekstualizirati pripovedi lastnega okolja ter kritično prisluhniti pripovedim drugih.

Literatura

ABU-LUGHOD, Lila: Writing against culture. V: Richard G. Fox (ur.), *Recapturing anthropology: Working in the present*. New Mexico: School of American Research Press, 1991, 137–162.

ALTINAY, Ayşe Gül: *The myth of the military-nation: Militarism, gender, and education in Turkey*. New York in Hampshire: Palgrave MacMillan, 2004.

ANDERSON, Benedict: *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London in New York: Verso, 1991.

ARCAN, H. Esra: Ethnic conflicts and the role of the media: The case of Turkish media. *Mediterranean Journal of Social Sciences* 4 (10), 2013, 338–346.

ASSMANN, Aleida: Four formats of memory: From individual to collective construction of the past. V: Christian Emden in David Midgley (ur.), *Cultural memory and historical consciousness in the German speaking world since 1500*. Oxford: Peter Lang, 2004, 19–37.

BALTA, Evren: Causes and consequences of the village guard system in Turkey. Osnutek prezentacije na konferenci Mellon Fellowship for Humanitarian and Security Affairs Conference, CUNY – Graduate Center, New York, 2. 12. 2004.

BARTH, Fredrik: Introduction. V: Fredrik Barth (ur.), *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. Boston: Little, Brown and Company, 1969, 9–38.

14 Z zbiranjem pričevanj in zatrlih pripovedi žrtev vojnega nasilja se posebej ukvarja nevladna organizacija Hafiza Merkezi (Center za resnico, pravico in spomin).

- BELL, Duncan S. A.: Mythscapes: Memory, mythology, and national identity. *British Journal of Sociology* 54 (1), 2003, 63–81.
- BRUINESSEN, Martin van: Nationalisme kurde et ethnicités intrakurdes. *Peuples Méditerranéens* 68–69, 1994, 11–37.
- COHEN, Anthony P.: *The symbolic construction of community*. London in New York: Routledge, 2001.
- COLE, Phillip: *The myth of evil*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
- ÇAĞAPTAY, Soner: Race, assimilation and Kemalism: Turkish nationalism and the minorities in 1930's. *Middle Eastern Studies* 40 (3), 2004, 86–101.
- ÇAĞLAYAN, Handan: From Kawa the blacksmith to Ishtar the goddess: Gender constructions in ideological-political discourses of the Kurdish movement in post-1980 Turkey. *European Journal of Turkish Studies* [spletna revija] 14, 2012.
- ÇIRAKMAN, Aslı: Flags and traitors: The advance of ethno-nationalism in Turkish self-image. *Ethnic and Racial Studies* 34 (11), 2011, 1894–1912.
- ÇOLAK, Yılmaz: Ottomanism vs. Kemalism: Collective memory and cultural pluralism in 1990's in Turkey. *Middle Eastern Studies* 42 (4), 2006, 587–602.
- DAHLMAN, Carl: The political geography of Kurdistan. *Eurasian Geography and Economics* 43 (4), 2002, 271–299.
- DARICI, Haydar: "Adults see politics as game": Politics of Kurdish children in urban Turkey. *International Journal of Middle East Studies* 45, 2013, 775–790.
- DÖNMEZ, Rasim Özgür: Nationalism in Turkey: Political violence and identity. *Ethnopolitics* 6 (1), 2007, 43–65.
- ERIKSEN, Thomas Hylland: Ethnicity versus nationalism. *Journal of Peace Research* 28 (3), 1991, 263–278.
- ERIKSEN, Thomas Hylland: *Ethnicity and nationalism: Anthropological perspectives*. London in New York: Pluto Press, 2010.
- GABLE, Eric in Richard Handler: Forget culture, remember memory? V: Margaret Williamson Huber (ur.), *Museums and memory*. *Southern Anthropological Society Proceedings* 39, 2011, 23–44.
- GAMBETTI, Zeynep in Joost Jongerden: The spatial (re)production of the Kurdish issue: Multiple and contradicting trajectories – introduction. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 13 (4), 2011, 375–388.
- GEARY, Patrick J.: *The myth of nations: The medieval origins of Europe*. Princeton in Oxford: Princeton University Press, 2002.
- GÖRAL, Özgür Sevgi, Ayhan Işık in Özlem Kaya: *The unspoken truth: Enforced disappearances*. Istanbul: Truth Justice Memory Center (Hafıza Merkezi), 2013.
- GÜNEŞ, Cengiz: Explaining PKK's mobilization of the Kurds in Turkey: Hegemony, myth and violence. *Ethnopolitics* 12 (3), 2013, 247–267.
- GÜRBÜZ, Mustafa E.: "Sold out to the enemy": Emerging symbolic boundaries in Kurdish politics and the strategic uses of labeling treason. *European Journal of Turkish Studies* [spletna revija] 14, 2012.
- GÜVENÇ, Muna: Constructing narratives of Kurdish nationalism in the urban space of Diyarbakır, Turkey. *Traditional Dwellings and Settlements Review* 23 (1), 2011, 25–40.
- HIRSCHLER, Konrad: Defining the nation: Kurdish historiography in Turkey in the 1990's. *Middle Eastern Studies* 37 (3), 2001, 145–166.
- HOBBSAWM, Eric J.: The social function of the past: Some questions. *Past & Present* 55, 1972, 3–17.
- HOBBSAWM, Eric J.: Ethnicity and nationalism in Europe today. *Anthropology Today* 8 (1), 1992, 3–8.
- HOBBSAWM, Eric in Terence Ranger (ur.): *The invention of tradition*. Cambridge, New York idr.: Cambridge University Press, 1983.
- IGGERS, Georg G.: The role of professional historical scholarship in the creation and distortion of memory. *Chinese Studies in History* 43 (3), 2010, 32–44.
- IVIE, Robert L.: Images of savagery in American justifications for war. *Communication Monographs* 47 (4), 1980, 279–294.
- JONGERDEN, Joost: Crafting space, making people: The spatial design of nation in modern Turkey. *European Journal of Turkish Studies* [spletna revija] 10, 2009.
- JONGERDEN, Joost in Ahmet Hamdi Akkaya: The Kurdistan Workers Party and a new left in Turkey: Analysis of the revolutionary movement in Turkey through the PKK's memorial text on Haki Karer. *European Journal of Turkish Studies* [spletna revija] 14, 2012.
- JURIĆ PAHOR, Marija: O nuji, pripovedovati o Auschwitzu: Narativnost spominjanja in geno-tekst simbolizacije. *Razprave in gradivo* 56–57, 2008, 6–33.
- KARAKOÇ, Jülide: Debate: A critical note on "exclusive recognition". *Ethnic and Racial Studies* 34 (4), 2011, 730–736.
- KEYMAN, E. Fuat in Tuba Kancı: A tale of ambiguity: Citizenship, nationalism and democracy in Turkey. *Nations and Nationalism* 17 (2), 2011, 318–336.
- KNIGHTLEY, Phillip: *The first casualty: The war correspondent as hero and myth-maker from the Crimea to Iraq*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2004.
- LITVAK, Meir: Introduction: Collective memory and the Palestinian experience. V: Meir Litvak (ur.), *Palestinian collective memory and national identity*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, 1–26.
- LIU, James H. in Denis J. Hilton: How the past weights on the present: Social representations of history and their role in identity politics. *British Journal of Social Psychology* 44, 2005, 1–21.
- McDOWALL, David: *A modern history of the Kurds*. London in New York: I. B. Tauris, 1997.
- NEYZİ, Leyla: Object or subject? The paradox of "youth" in Turkey. *International Journal of Middle East Studies* 33, 2001, 411–432.
- NEYZİ, Leyla: Remembering to forget: Sabbateanism, national identity, and subjectivity in Turkey. *Comparative Studies in Society and History* 44, 2002, 137–158.
- NYKÄNEN, Johanna: One question, any answers? The EU's role in solving the Kurdish question in Turkey. *Briefing Paper of the Finnish Institute of International Affairs* 74, 2011, 1–7.

NYKÄNEN, Johanna: Identity, narrative and frames: Assessing Turkey's Kurdish initiatives. *Insight Turkey* 15 (2), 2013, 85–101.

OLICK, Jeffrey K. in Joyce Robbins: Social memory studies: From "collective memory" to historical sociology of mnemonic practices. *Annual Review of Sociology* 24, 1998, 105–140.

OLSON, Robert W.: *The emergence of Kurdish nationalism and the Sheikh Said rebellion, 1880–1925*. Austin: University of Texas Press, 1989.

OLSON, Robert W.: The Kurdish rebellions of Sheikh Said (1925), Mt. Ararat (1930), and Dersim (1937–8): Their impact on the development of the Turkish air force and on Kurdish and Turkish nationalism. *Die Welt des Islams* 40 (1), 2000, 67–94.

OPPENHEIMER, Louis: The development of enemy images: A theoretical contribution. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 12 (3), 2006, 269–292.

ORAN, Baskın: The minority concept and rights in Turkey: The Lausanne Treaty and current issues. V: Zehra F. Kabasakal Arat (ur.), *Human rights in Turkey*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2007, 35–56.

ORHAN, Mehmet: Kurdish rebellions and conflict groups in Turkey during the 1920s and 1930s. *Journal of Muslim Minority Affairs* 32 (3), 2012, 339–358.

ÖKTEM, Kerem: Incorporating the time and space of the ethnic "Other": Nationalism and space in Southeast Turkey in the nineteenth and twentieth centuries. *Nations and Nationalism* 10 (4), 2004, 559–578.

OTTOSEN, Rune: Enemy images and the journalistic process. *Journal of Peace Research* 32 (1), 1995, 97–112.

ÖZAR, Şemsa: An overview of village guard system from inside: Experiences and demands of the village guards, their wives and children. V: Şemsa Özar, Nesrin Uçarlar in Osman Aytar, *From past to present a paramilitary organization in Turkey: Village guard system*. Diyarbakır: DİSA Publications, 2013, 143–196.

ROTHBERG, Michael: Trauma theory, implicated subjects, and the question of Israel/Palestine. *Profession* [spletna revija], May 2014.

SARAÇOĞLU, Cenk: "Exclusive recognition": The new dimensions of the question of ethnicity and nationalism in Turkey. *Ethnic and Racial Studies* 32 (4), 2009, 640–658.

SCAGLIOLA, Stef: The silences and myths of a "dirty war": Coming to terms with the Dutch-Indonesian decolonisation War (1945–1949). *European Review of History – Revue européenne d'Histoire* 14 (2), 2007, 235–262.

SMITH, Anthony D.: *Myths and memories of the nation*. Oxford in New York: Oxford University Press, 1999.

SMITH, Thomas W.: Civic nationalism and ethnocultural justice in Turkey. *Human Rights Quarterly* 27 (2), 2005, 436–479.

TURK NISKAČ, Barbara: Otroci in otroštvo v etnologiji in antropologiji. *Glasnik SED* 55 (1–2), 2015, 32–40.

UÇARLAR, Nesrin: Establishment, construction and preservation of the village guard system on the meeting minutes of the national assembly and the press. V: Şemsa Özar, Nesrin Uçarlar in Osman Aytar, *From past to present a paramilitary organization in Turkey: Village guard system*. Diyarbakır: DİSA Publications, 2013, 39–142.

VAES, Jeroen, Jacques-Philippe Leyens, Maria Paola Paladino in Mariana Pires Miranda: We are human, they are not: Driving forces behind outgroup dehumanisation and the humanisation of the ingroup. *European Review of Social Psychology* 23 (1), 2012, 64–106.

YAVUZ, M. Hakan: Five stages of the construction of Kurdish nationalism in Turkey. *Nationalism and Ethnic Politics* 7 (3), 2001, 1–24.

YEĞEN, Mesut: Banditry to disloyalty: Turkish nationalisms and the Kurdish question. V: Ayşe Kadioğlu in E. Fuat Keyman (ur.), *Symbiotic antagonisms: Competing nationalisms in Turkey*. Salt Lake City: The University of Utah Press, 2011, 223–252.

ZEYDANLIOĞLU, Welat: "The white Turkish man's Burden": Orientalism, Kemalism and the Kurds in Turkey. V: Guido Rings in Anne Işe (ur.), *Neo-colonial mentalities in contemporary Europe? Language and discourse in the construction of identities*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2008, 155–174.

ZEYDANLIOĞLU, Welat: Torture and turkification in the Diyarbakir military prison. V: Welat Zeydanlioğlu in John T. Parry (ur.), *Rights, citizenship and torture: Perspectives on evil, law and the state*. Oxford: Inter-Disciplinary Press, 2009, 73–92.

ZÜRCHER, Erik J.: *Turkey: A modern history*. London in New York: I. B. Tauris, 2004.

Filmski vir

SAVAŞIN TANIKLARI. Dokumentarni film. Stokovno vodstvo: Mehmet Mutlu; montaža: Emrah Dönmez; glasba: Hakan Özdalı; režija in produkcija: Sami Solmaz. DigiBeta, 64 min., 2012.

Spletna vira

Spletni vir 1: FRAKSIYON: "Devlet Dersine Öldürümüş" Çocuklar Listesi [Güncelleniyor]; <http://fraksiyon.org/devlet-dersinde-ol-durulmus-cocuklar-listesi-guncelleniyor/>, 9. 3. 2015.

Spletni vir 2: SİRMAN, Nükhet: Peace raised hopes of families but not much changed for kids. Intervju Barçın Yinanç. *Hürriyet Daily News*, 9. 6. 2014; <http://www.hurriyetdailynews.com/peace-raised-hopes-of-families-but-not-much-changed-for-kids.aspx?pageID=238&nID=67557&NewsCatID=338>, 12. 6. 2014.

“Baby-killers” and Other Monsters: Demonization of the Enemy in Nationalist Narratives about the Turkish-Kurdish Conflict in Turkey

At first glance, the last two years may be characterized as a period of political optimism regarding the position of the Kurds in Turkey. The Kurds have finally lived to see the enforcement of numerous reforms which have improved the almost century-long unenviable position of the minority that numbers anywhere between fifteen to twenty-five million people. Since 2012 there have been peace negotiations between the ruling AKP (Justice and Development Party) and Abdullah Öcalan, leader of the banned PKK (Kurdistan Workers' Party), who is serving life imprisonment on İmralı island. However, the ethnographic research among students in Istanbul, who have come to the metropolitan city impressed with the knowledge from their domestic environment, indicates that their memories have been scarred with the war that took place between 1984 and 2012. During the civil war, both the Turkish and Kurdish sides created demonizing narratives about the enemy – either the Turkish state or the Kurdistan Workers' Party – that were disseminated by the heavily manipulated nationalist media. Stories about the demonic, irrational, brutal, and “barbaric” enemy, which sometimes refer to the same events and frequently entail violence over innocent children, create diametrically opposite poles between the evil and the good, aggression and defence, irrational and rational, barbaric and civilized. In this way, they have been embedded in nationalist myths about national character and the sacred territory constantly under attack, and exacerbate the dichotomy between Us and Others.

The Turkish narratives about “baby-killers” try to prove the malevolence and irrationality of the PKK and negate its ethnic and political character. At the same time they depict the PKK and Öcalan as savage, uncivilized, and inhuman. They are the binary opposition of the Turkish nation, which is constructed as a civilized, modern nation with a good, rational state. All who serve the state in the “fight against terrorism”, and even if resorting to violence in doing so, are presented as heroes fulfilling their civic duty emphasized by Turkish nationalism: the defence of the holy territory. Kurdish narratives about the “barbaric Turkish soldiers” and the state's indiscriminatory brutality toward all Kurds, including children, function much in the same manner, although diametrically. They support nationalist ideas about the constant oppression by barbaric aggressors, which must be answered with a “holy rebellion” in which the Kurds will obtain their national territory – the territory which has supposedly been rightfully “theirs” for millennia. Such demonic images of the enemy have become deeply imprinted in the memory of the young, and still have a profound influence on their perception of the Turkish - Kurdish conflict. This study suggests that positive political changes alone cannot erase the demonic image of those who are sitting at the negotiating table today. Nevertheless, the peace process has created a space for discussion, self-reflection, and contextualization of the black-and-white war narratives, all of which are necessary conditions for resolving the conflict at the social level.

